

Dorota Rejman

Ratowanie zabytkowego księgozbioru Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu

---

Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych 2 (37), 151-158

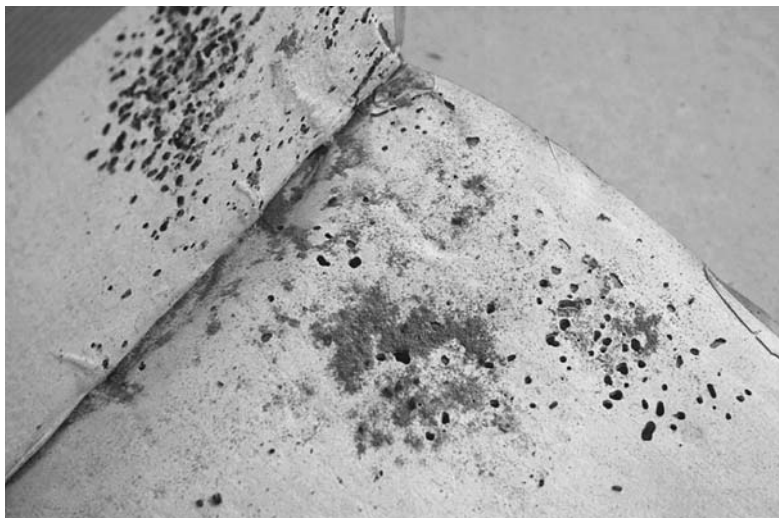

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

temperatura wzrastała do 35°C, a wilgotność do 80 proc., co stwarzało warunki do namnażania się bakterii i grzybów. Nie przeprowadzono badań mikrobiologicznych, gdyż narośle pleśniowe widoczne były gołym okiem na okładzinach, kartach oraz obcięciach bloku. Zaobserwowano także obecność owadów w stadium larwalnym oraz liczne ubytki spowodowane ich działalnością.

Fot. 2. Tunele drążone przez owady

Tunele drążone przez szkodniki zaobserwowano głównie w okładzinach drewnianych i klejonych, w tunelach można było zaobserwować pozostałości po papierze i drewnie zniszczonym przez szkodniki. Pył wysypujący się z ksiąg zanieczyszczał pozostałe woluminy, a także pomieszczenia magazynu. Skalę zjawiska oraz zaawansowanie procesów degradacyjnych toczących się w księgozbiorze ilustrują zdjęcia.

Zalecenia konserwatorskie dotyczyły konieczności ewakuacji książek z magazynu oraz przeprowadzenia pilnej dezynfekcji i dezynsekcji księgozbioru. Zalecenia dotyczyły także konieczności modernizacji pomieszczenia magazynowego i zapewnienia bez-

Fot. 3. Księgozbiór przeznaczony do prac w ramach projektu

piecznego miejsca dla złożenia ksiąg po przeprowadzeniu prac. Wniosek o dofinansowanie złożono za pośrednictwem systemu EBOI. Ponieważ wniosek w priorytecie „Ochrona zabytków” składano po raz pierwszy, stwierdzono, że celowe będzie wysłanie wniosku w terminie dopuszczającym możliwość korekty ewentualnych błędów formalnych. Do programu aplikowano, bazując na doświadczeniach z lat ubiegłych oraz we współpracy z zespołem konserwatorów. Nie zatrudniano firmy specjalizującej się w tworzeniu tego typu wniosków, ponieważ z doświadczeń wynikało, że to personel zatrudniony w bibliotece najlepiej zna specyfikę księgozbioru. Projekt został poddany ocenie pod względem wartości organizacyjnej, merytorycznej i społecznej². Warunkiem uzyskania dofinansowania było otrzymanie minimum 60 punktów na 100 możliwych. Wniosek biblioteki oceniono na 71,40 punkta i przyznano dofinansowanie w kwocie 230 tys. zł przy wkładzie własnym biblioteki wynoszącym 40 tys. zł. Ponieważ na etapie składania

² Regulamin programu „Dziedzictwo kulturowe”, priorytet 1: „Ochrona zabytków”, http://www.mkidn.gov.pl/media/po2012/dokumenty/Regulamin_Dziedzictwo_kulturowe-priorytet_1-Ochrona_zabytkow.pdf, 20.05.2013.

wniosku nie wymagano żadnej dokumentacji, po przyznaniu dofinansowania należało dostarczyć komplet dokumentów, m.in. kosztorysy, pozwolenie konserwatora zabytków na prowadzenie prac oraz szczegółowy program prac konserwatorskich. Zaproponowany harmonogram obejmował odkażanie i dezynsekcję zbioru promieniowaniem jonizacyjnym, mechaniczne oczyszczanie opraw, bloku, rowku woluminu oraz wszystkich kart, tj. oczyszczanie odkurzaczem z filtrem wodnym i HEPA oraz gumowanie i tamponowanie. Po ewakuacji zbiorów zalecenia obejmowały dezynfekcję, dezynsekcję pomieszczenia oraz wdrożenie systemu regulacji warunków klimatycznych.

Po analizie przedstawionej dokumentacji zakwestionowano metodę dekontaminacji zbiorów promieniowaniem jonizacyjnym i jako metodę alternatywną zaproponowano metodę fumigacji z użyciem tlenu etylenu³. Ostatecznie do prac przystąpiono we wrześniu 2012 roku, co znacznie zaburzyło planowany harmonogram prac. Przewidywane zakończenie zadania na 15 listopada 2012 roku okazało się niewykonalne, należało więc wystąpić do MKiDN o zgodę na odroczenie terminu.

Wykonawcą prac była firma Alto-Protect – zespół konserwatorów drewna oraz papieru. Zabiegi polegały na odkażeniu zbioru i usunięciu zanieczyszczeń, a także zabezpieczeniu każdego woluminu barierowym opakowaniem ochronnym⁴. Odkażanie woluminów w oprawach pergaminowych wykonano za pomocą 0,3 proc. roztworu p-chloro-m-krezolu (PCMC) w metanolu, przez zastosowanie przekładek nasączonych PCMC. Ze względu na porażenie zbiorów przez owady w okładzinach pergaminowych woluminów zastosowano przekładki także pomiędzy okładkami i blokiem książki, na zewnątrz i wewnątrz książki między

---

³ Rzeczoznawca Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, *Ekspertyza. Ocena metody dezynfekcji i dezynsekcji (...) wykonana na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego*, Warszawa 2012.

⁴ Przebieg prac na postawie: A. Kuberka, Dokumentacja konserwatorska. Sprawozdanie z wykonanych prac konserwatorskich do zadania pt.: „Sandomierz, inkunabuły i starodruki (XV-XVIII w.). Prace ratownicze. Dezynsekcja, odkażanie, czyszczenie i zabezpieczenie 17 inkunabułów i 502 starodruków – zabytków ze zbiorów Biblioteki Diecezjalnej w Sandomierzu”, Warszawa 2012.

kartami, a następnie usunięto jaja i larwy owadów. Oprócz zanieczyszczeń spowodowanych czynnikami biologicznymi usunięto także fragmenty papieru, kurz i inne zanieczyszczenia. Pozostałe księgi poddano odkażaniu metodą fumigacji przy użyciu gazu Rotanox. Po wymaganym okresie kwarantanny wszystkie obiekty oczyszczano odkurzacami z filtrem HEPA i wodnym, po czym umieszczono w opakowaniu ochronnym. Ściany i podłogi magazynu poddano dezynfekcji, usunięto drewniane regały z widocznymi śladami żerowania owadów, nalotami pleśniowymi oraz śladami świadczącymi o możliwości obecności gryzoni. Pomieszczenia magazynowe ze względu na znaczną wysokość pozwoliły na instalację regałów ze stali ocynkowanej na dwóch poziomach⁵. Przed umieszczeniem odkażonego księgozbioru wdrożono system oczyszczania powietrza i regulacji warunków klimatycznych. Wskazania termohigrometru kontrolowane są dwa razy dziennie w celu wykrycia ewentualnych niekorzystnych zmian klimatycznych w magazynie. Monitoring wskazań pozwala na szybką interwencję w przypadku pojawienia się odstępstw od optymalnych warunków przechowywania.

Zgodnie z założeniami projektu pracom planowano poddać 519 woluminów. W trakcie przekazywania księgozbioru okazało się, że z powodu objęcia pomieszczeń magazynowych kwarantanną nie było możliwe przedstawienie wykonawcy wszystkich woluminów. Ostatecznie 515 księzek objęto pracami. Zgodność zakresu wykonanych czynności z programem i kosztorysem oraz rzetelność wykonania ocenił delegat wojewódzkiego konserwatora zabytków, a do MKiDN złożono raport z wykonania zadania. W związku ze zmianą zakresu zadania należało zwrócić część środków finansowych do ministerstwa. Wykonanie i rozliczenie zadania przyjęto i umowa została uznana za zrealizowaną.

Prace ratownicze objęły cenny fragment księgozbioru biblioteki sandomierskiej. Wśród zabezpieczonych woluminów należy wy-

---

⁵ Prace modernizacyjne magazynu oraz zakup i instalacja regałów nie były częścią zadania dofinansowanego przez MKiDN, wymienione prace biblioteka sfinansowała z własnych środków. Pomocna okazała się darowizna przekazana przez Cementownię Ożarów, a także zaangażowanie pracowników w prace fizyczne przy modernizacji magazynu.

mienić kilka wydań katechizmów: z 1530 roku z oficyn Antwerpii i Rzymu, z oficyny weneckiej z 1598, wileński z 1694 roku, które po dezynfekcji zdigitalizowano i opublikowano w Cyfrowej Bibliotece Diecezjalnej w ramach obchodów Roku Wiary. Reprodukcyjne wymienionych ksiąg wzbogaciły także wystawę prezentującą wydania katechizmowe od XVI do XXI wieku. W grupie ksiąg poddanych zabiegom w ramach zadania znalazły się liczne polonika: herbarze Szymona Okolskiego i Kacpra Niesieckiego, *Kronika* Macieja Strykowskiego, inwentarze konstytucji koronnych i teksty ustaw synodalnych, kazania Skargi i Wujka, dzieła z dziedziny teologii, filozofii, matematyki i fizyki, wydania klasyków greckich i rzymskich, atlas botaniczny i geograficzny z XVII wieku.

Efektom przeprowadzenia prac jest powstrzymanie procesów degradacji księgozbioru i zabezpieczenie ksiąg przed dalszym niszczeniem. Odkazony zbiór można w sposób bezpieczny udostępnić dla celów badań naukowych oraz jako eksponaty na wystawach powiązanych merytorycznie z księgozbiorem. Zmiany przeprowadzone w pomieszczeniu magazynowym zapewniają optymalne i stabilne warunki dla przechowywania zabytkowego księgozbioru. Po ulokowaniu w magazynie nadano księgom dodatkowy numer topograficzny odpowiadający numerowi magazynu i półki.

Efekt prac to przede wszystkim bezpieczeństwo księgozbioru oraz bezpieczeństwo pracy z książką. Wszelkiego rodzaju interwencje ograniczały się wyłącznie do prac ratowniczych, nie uzupełniano ubytków papieru i skóry, nie rekonstruowano klamer ani wiązań, w związku z tym efekty, niewidoczne dla oka, mogą być niedoceniane. Celem zadania nie było jednak przywrócenie księgom dawnej świetności ani wyeksponowanie pięknej sztuki introligatorskiej lub typograficznej, lecz ratowanie obiektów. Przeprowadzenie pełnej konserwacji może stanowić kolejny etap działań, jednak biorąc pod uwagę obecny stan księgozbioru, priorytetem zgodnie z zaleceniami konserwatora jest dezynfekcja i dezynsekcja ksiąg oraz zapewnienie stabilnych warunków przechowywania. Biblioteka dysponuje obecnie magazynem wyposażonym w nowoczesne regały, który zapewnia właściwe warunki przechowywania książek. Daje to możliwość

systematycznego przenoszenia odkażonych zbiorów w celu odseparowania od porażonych woluminów. Po ogłoszeniu programów ministra na 2013 rok opracowano trzy wnioski o dofinansowanie prac ratowniczych i konserwatorskich oraz z zakresu digitalizacji w ramach priorytetu „Ochrona zabytków” i „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego”.

Ks. KRZYSZTOF KAMIŃSKI¹

REMONT BIBLIOTEKI SEMINARYJNEJ WE WŁOCŁAWKU

Żadna szkoła, placówka kulturalno-oświatowa, a tym bardziej szkoła wyższa nie może prawidłowo funkcjonować bez dobrze wyposażonej biblioteki. Po założeniu przez biskupa wrocławskiego (kujawsko-pomorskiego) Stanisława Karnkowskiego seminarium duchownego we Wrocławku w 1569 roku zaistniała konieczność przygotowania i wyposażenia biblioteki seminaryjnej. Początkowo zasoby seminaryjnej księżnicy były bardzo skromne. Rozwijająca się stopniowo od XVII wieku biblioteka seminarium we Wrocławku powiększyła znacznie swe zasoby przez włączenie w drugiej połowie XIX wieku księgozbiorów po skasowanych przez zaborców rosyjskich klasztorach na terenie diecezji wrocławskiej. Rozwój biblioteki przypadł więc na drugą połowę XIX i początek XX wieku, kiedy to kolejnymi rektorami seminarium byli bracia Zenon i Stanisław Chodyńscy. To oni przyczynili się do uporządkowania zbiorów i rozpoczęli jego opracowanie i katalogowanie. W 1908 roku przeprowadzono rozbudowę skrzydła budynku przeznaczonego na mieszkania dla alumnów, oddając na potrzeby biblioteki obszerne poddasze.

W 1932 roku rektor seminarium wrocławskiego ks. Henryk Kaczorowski, na wniosek ks. Jana Adamieckiego, wyznaczonego na bibliotekarza seminaryjnego, podjął decyzję o przeprowadzeniu ada-

---

¹ Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego we Wrocławku.

ptacji najstarszego skrzydła kompleksu zabudowań seminaryjnych, budynku z 1843 roku, na bibliotekę poprzez jego przebudowę i wymianę stropów z drewnianych na ceramiczne odcinkowe. W 1939 roku księgozbiór liczył ponad 100 tys. woluminów. W czasie wojny Niemcy zagrabili księgozbiór i wywieźli go do Poznania, gdzie ok. 70 proc. zbiorów uległo zniszczeniu. Odzyskana po wojnie ich część stała się podstawą odtworzenia księgozbioru, który systematycznie się powiększał.

1. Decyzja o remoncie

W magazynach bibliotecznych położonych na trzech kondygnacjach budynku, o łącznej powierzchni około 500 m², mimo zagęszczenia regałów do granic wytrzymałości stropów zaczęło brakować miejsca na nowe nabytki. Szukano nowych pomieszczeń i rozwiązań dla biblioteki seminaryjnej. Pojawiły się także propozycje budowy nowego gmachu, mieszczącego jednocześnie bibliotekę i archiwum diecezjalne, które nie znalazły jednak akceptacji, przede wszystkim ze względu na wysokość funduszy potrzebnych na taką inwestycję, które musiałyby pokryć nie tylko koszty wzniesienia nowego budynku, ale także później jego utrzymania. Ostatecznie zdecydowano się na remont pomieszczeń magazynowych oraz zaadaptowanie dawnej infirmerii i korytarza na drugim piętrze, a także na zamontowanie regałów przesuwanych, umożliwiających zmagazynowanie na tej samej przestrzeni dużo więcej zbiorów.

Czwartego stycznia 2008 roku biskup włocławski Wiesław Mering osobiście obejrzał pomieszczenia biblioteczne w kompleksie seminaryjnym oraz magazyny archiwum znajdujące się w dawnym kapitularku katedry włocławskiej². Można uznać, że po tej wizji lokalnej, 21 stycznia 2008 roku, z inicjatywy biskupa włocławskiego Wiesława Alojzego Meringa odbyło się pierwsze oficjalne spotkanie dotyczące generalnego remontu budynku biblioteki³. Po wstępnej

---

² *Diariusz czynności Biskupa Ordynariusza Wiesława Meringa – styczeń 2008*, „Miesięcznik Diecezji Włocławskiej” 91 (2008), s. 210.

³ *Tamże*.